

atfika (el-Mektebetü'l-eseriyye) diye anılan kütüphanesine ait olup daha sonra Tunus'ta Dârü'l-kütübî'l-vataniyye'ye nakledilen yazmaların içinde bulunan baş tarafı, ortası ve sonu eksik nüshanın bir bölümü Abdülmecîd b. Hamde tarafından neşredilmiştir (el-Medârisü'l-kelâmiyye, s. 309-319; ayrıca bk. s. 12, 55, 367). Mûelâfin, kitapta çeşitli konuları işlerken esas aldığı 200 kadar âyetle ilgili yorumları onun tefsir konusundaki bilgisi ve yaklaşımı hususunda önemli ipuçları vermektedir (Abdülmecîd b. Hamde, *Mecelletü Câmî'ati'z-Zeytûne*, sy. 1 [1412-1413/1992], s. 16-17). 2. el-Emâlî. Abdülmecîd b. Hamde bu kitabın talâka ilgili olduğunu söyler (a.g.e., s. 25). 3. Me'âni'l-aḥbâr. İbnü'l-Haddâd'ın isnadlarıyla birlikte rivayet ettiği hadisleri ihtiva etmektedir. 4. *Tavzîhu'l-müşkil fi'l-Ḳur'ân*. el-Emâlî'nin bir nüshası ile diğer iki kitabın bazı bölümleri Tunus Dârü'l-kütübî'l-vataniyye'deki adı geçen koleksiyonda bulunmaktadır (Abdülmecîd b. Hamde, *el-Medârisü'l-kelâmiyye*, s. 44; Mahfûz, II, 107; Ziriklî, III, 100; Hüseyin b. Muhammed Şevât, II, 612-613).

İbnü'l-Haddâd'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *er-Red 'ale's-Şâfi'i*, *el-Maḳâlât*, *el-İstî'âb*, *'İşmetü'n-nebiyyîn*, *el-'İbâdetü'l-kubrâ ve's-şuḡrâ*. Kayrevan Ulucamii Kütüphanesi'nde (nr. 222) İbnü'l-Haddâd adına kayıtlı *er-Red 'ale's-Şâfi'i* adlı bir eser, Abdülmecîd b. Hamde tarafından talebesi İbnü'l-Lebbâd'a nisbet edilerek yayımlanmıştır (Tunus 1406/1986). Onun Şii âlimleriyle yaptığı "meclis" diye anılan tartışmalarından bir kısmı çeşitli kaynaklarda günümüze ulaşmıştır (yk. bk.). Kayrevan Ulucamii'deki kütüphaneye ait 698 (1299) tarihli bir katalogda bu tartışmaları ihtiva eden iki defterin kayıtlı olduğu görülmektedir (İbrâhim Şebbûh, s. 364; Sezgin, I, 601).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Arab, *Ṭabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye ve Tûnis* (nşr. Ali eş-Şabbî - Nuaym Hasan el-Yâfi), Tunus 1985, neşreden giriş, s. 17, 21, 26; ayrıca bk. tür.yer.; Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzû'n-nûfûs* (nşr. Beşîr el-Bekkûş - Muhammed el-Arûsî el-Matvî), Beyrut 1403/1983, II, 57-115; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Ṭabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye* (nşr. Muhammed b. Ebû Şeneb), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbî'l-Lübânî), s. 148-151, 198-213; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1984, s. 239-241; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Muhammedîye 1982, V, 78-90; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhû'r-ruvât*, II, 53-54; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, *Me'âlimü'l-imân fî ma'rifeti ehli'l-Ḳayrevân* (nşr.

Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr - Muhammed Mâdûr), Kahire 1972, II, 295-315; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIV, 205-214; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 179-180, 256; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 579, 589; Sezgin, *GAS*, I, 601; H. Monès, "Le Malékisme et l'échec des fatimides en Ifriqiya", *Etudes d'orientalisme dédiées à la mémoire de Lévi-Provençal*, Paris 1962, I, 212-215; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, II, 105-108; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 100; Abdülmecîd b. Hamde, *el-Medârisü'l-kelâmiyye bi-lfrîkiyye ilâ zuhûri'l-Eş'ariyye*, Tunus 1406/1986, s. 12, 43-44, 48-57, 164, 309-319; a.mlf., "Sa'îd b. el-Haddâd el-Ḳayrevânî: Râ'idü'l-niḡâlî's-sünnî bi-lfrîkiyye fi'l-ḳarnî's-sâli'l-hicrî", *Mecelletü Câmî'ati'z-Zeytûne*, sy. 1, Tunus 1412-13/1992, s. 11-26; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'ellifîne't-Tûnisîyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî - Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, I, 371-376; Hüseyin b. Muhammed Şevât, *Medresetü'l-hadîş fi'l-Ḳayrevân*, Riyad 1411, I, 186; II, 604-613; İbrâhim Şebbûh, "Sicillün ḳadîm li-mektebeti Câmî'i'l-Ḳayrevân", *MMMA*, II/2 (1376/1956), s. 340, 364; Ebû Muhammed Vekîlî, "İbn Haddâd", *DMBİ*, III, 340-341.

AHMET ÖZEL

İBNÜ'L-HADDÂD el-VÂDÎÂŞİ

(ابن الحذاد الوادي أشي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Ahmed b. Osmân b. İbrâhim
el-Kaysî el-Vâdiâşî
(ö. 480/1087)

Arap şairi ve edibi.

Güney Endülüs'te Gırnata'nın (Granada) doğusundaki Vâdiâş (Guadix) şehrinde doğdu. Annesi, Beni Temîm'den Kurtuba'da (Cordoba) yerleşmiş bir aileye mensuptu. İbnü'l-Haddâd, öğrenim hayatına dayısı Kadî Ebû Ömer İbnü'l-Hazzâ'nın yanında başladı. Ailesinin ekonomik durumu iyi olmadığı ve başka hocalardan ders alma imkânı bulamadığı için eline geçen kitaplarla kendini yetiştirmeye çalıştı (İbn Bessâm eş-Şenterînî, III, 696-697). Şiir, luḡat, aruz, edebiyat, müzik, felsefe, astronomi ve tarih gibi bilim ve sanat dallarıyla ilgilendi. Vâdiâş'ta meydana gelen karışıklıklardan dolayı rahatsız olan ailesi, Benî Sumâdîh hükümdarlarından Ma'n b. Sumâdîh'in (ö. 443/1051) son zamanlarında Meriye'ye (Almeria) göç etti. İbnü'l-Haddâd, hayatının büyük bir kısmını Meriye'de geçirdi. Burada Benî Sumâdîh hükümdarlarından Mu'tasım b. Ma'n et-Tüçibî'nin sarayına intisap etti. Sarayda Dîvân-ı İnşâ reisi olarak görev aldı. Saray şairi sıfatıyla Mu'tasım için methiyeler yazdı. Dîvân-ı Kebîr nâzırı veya vezir olarak görev yaptığını belirten kaynaklar da vardır (Nüveyrî, II, 266; Zehebî, XVIII, 602).

İbnü'l-Haddâd, bir şiirinde cimriliği sebebile Mu'tasım'ı hicvedince (*Dîvân* [der. ve nşr. Menâl Müneyzil], s. 49) onun gazabından korkarak 461'de (1068) önce Mürsiye'ye (Murcia), ardından Sarakusta'ya (Saragossa) kaçtı. Kardeşinin bir adamı öldürmesi ve maktulün ailesiyle aralarındaki kan davasından dolayı kardeşi yakalanıp hapsedilinceye kadar önce Mürsiye'ye, daha sonra Sarakusta'ya gittiği de rivayet edilir. Sarakusta'da Benî Hûd'dan Muktedir-Billâh'ın yakın ilgisini gören şair, hükümdar ve oğlu Yûsuf el-Mü'temen için yazdığı şiirler dolayısıyla büyük yardım ve ihsanlara mazhar oldu. Sarakusta'daki üç yıllık ikametinden sonra 464'te (1071) Meriye'ye döndü ve tekrar Mu'tasım b. Ma'n et-Tüçibî'nin hizmetine girdi. Ömrünün geri kalan yıllarını Meriye'de geçirdi ve burada vefat etti.

Resmî görevi yanında öğretim faaliyetini de yürütmüş olan İbnü'l-Haddâd, Abdullah b. Avf ve Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tüçibî gibi öğrenciler yetiştirdi. Tüçibî, İbnü'l-Haddâd'ın "Hadîkatü'l-hakîka" adlı kasidesini kendisinden okuduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Ebbâr, I, 399; İbn Abdülmelik, VI, 10). İbnü'l-Haddâd, Tuleytulâlî (Toledo) fakih Ebû Bekir İbnü'l-Hadîdî ve Mu'temid-Alellah'ın (İbn Abbâd) müneccimi şair Ebû Bekir el-Havlânî ile arkadaştı. Ancak kendi döneminin şairlerinden İbnü'l-Lebbâne ve Sümeysir diye bilinen Ebû'l-Kâsım Halef b. Ferec el-İbîrî ile iyi ilişkiler içinde olmadığı onlar hakkında yazdığı hicviyelerden anlaşılmaktadır (*Dîvân* [der. ve nşr. Menâl Müneyzil], s. 22-23, 86-87).

İbnü'l-Haddâd'ın şiirlerinde İslâmî ilimler yanında İran, Sâsânîler, Kısra, Rum, Kostantin, Benî Şeybân, Seyf b. Züyezen, Sinimmar gibi toplumlar ve tanınmış şahsiyetlerine dair tarihî mâlumatla geniş edebiyat kültürünün izleri görülür (meselâ bk. *Dîvân* [nşr. Yûsuf Ali Tavîl], s. 265-278, kaside nr. 58). Endülüs edebiyatına has bir tür olan müveşşahın yanı sıra medih, hamâse, fahr, hiciv, mersiye, hikmet, gazel ve tasvir konularında en güzel ürünlerini veren İbnü'l-Haddâd methiye türü şiirlerini daha çok Mu'tasım b. Ma'n, bir kısmını da Benî Hûd hükümdarları için yazmıştır. Bu tür şiirlerine daha çok eski Arap şairlerinin medih üslûbu ile başlar; sevgilisinin yaptığı seyahatleri, bedevîlerin bir bâdiyeden diğerine gitmelerini anlattıktan sonra asıl medih konusuna geçer (meselâ bk. a.g.e., s. 173-179, kaside nr. 9-10) veya gazelle başlayıp asıl konuya intikal eder (a.g.e., s. 161-168, kaside nr.

7). Medihlerinde Doğu Arap dünyasında kullanılan dikkat çekici ifadeler yer alır.

Meriye'nin önde gelen gazel şairlerinden olan İbnü'l-Haddâd bir kısım şairler gibi erkekler üzerine gazel (gazelü'l-müzekker) yazmamıştır. Gazellerinin tamamı kadınlara yöneliktir (gazelü'l-müennes). Gazelleri daha çok, büyük bir tutkuyla sevdiği ve zerafetinden dolayı şiirlerinde Nüveyre adıyla andığı, asıl ismi Cemîle olan bir rahibe ile ilgilidir. Şair gençliğinde çıktığı bir hac yolculuğu sırasında Nil'in doğu yakasında Asyût yakınındaki Rife Manastırı'nda yaşayan bu rahibeyi görünce ona âşık olmuş, hacı unutarak uzun bir süre manastır civarında kalmış, onu görmek için hemen her gün kiliseye devam etmiştir. Duygularının karşılıksız kalması üzerine Meriye'ye dönen şairin daha sonra kaleme aldığı şiirlerinin çoğunun ilham kaynağı Nüveyre olmuştur. Lübeynâ, Lûbnâ, Süleymâ ve Mehded gibi isimlerle de hep Nüveyre'yi kastetmiştir. Şiirlerinde Nüveyre'ye olan sevgisinden dolayı İsâ-Mesîh, İncil, teslîs, ruhbanlık, hac, kilise, pas-kalya gibi hristiyan kültürüne ait isim ve kavramlara sıkça rastlanır.

İbnü'l-Haddâd'ın bilinen tek mersiyesi Mu'tasım b. Ma'n'ın annesi için yazılmıştır. Bu şiirde şair ölüm gerçeği karşısında insanın âcizliğini hikmet ve öğütlerle dile getirmektedir (a.g.e., s. 279-284, kaside nr. 59). Mu'tasım b. Ma'n b. Sumâdîh ve şair Sümeysir'le ilgili iki hicviyesi bulunan İbnü'l-Haddâd'ın (a.g.e., s. 184, 243, kaside nr. 12, 45) bu türde başarılı olmadığı görülmektedir. Hamâse konusundaki şiirlerinde de bazı zorlamalar görülür. Tasvir konusunda büyük bir yeteneğe sahip olan şair özellikle ok, yay, mızrak, donanma gibi savaş araçları yanında dostluk, şarap ve ziyafet gibi konuları başarıyla tasvir etmiştir. Tasvirlerini teşbih, istiare, mecâz-ı mürsel, cinas, iktibas, tıbâk, mukabele ve gulûv gibi edebî sanatlarla süsleyen şair bu konuda Endülüslü tasvir şairi İbn Hafâce'den etkilenmiştir. Kasidelerinin bazı beyitleri hikemiyata dairdir.

İbnü'l-Haddâd'ın büyük bir divanı olduğu kaydediliyorsa da (Safedî, II, 86; Kütübî, III, 283) bu eser günümüze intikal etmemiştir. Şiirleri Menâl Müneyzil tarafından İbnü's-Sayrafi'nin *el-Ef'âliyyât*'ı, İbn Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr*'ı, İbn Bessâm'ın *ez-Zahîre*'si, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *Harîdetü'l-kaşr*'ı başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan derlenip tahkik edilerek *Şi'ru Ebî 'Abdil-*

lâh b. el-Haddâd el-Endelüsî adıyla neşredilmiştir (Beyrut 1405/1985). Eserde toplam 624 beyti ihtiva eden yetmiş bir kaside ve kıta yer alır. Abdülazîz es-Sâverî el-Mühendisin, Menâl Müneyzil'in derlemesinde bulunmayan İbnü'l-Haddâd'ın bazı şiirlerini derleyerek yayımlamıştır (bk. bibl.). Daha sonra Yûsuf Ali Tavîl, şairin Menâl Müneyzil derlemesinde yer alan şiirlerini daha geniş bir incelemeyle ele alıp tahkik ederek *Divânü İbni'l-Haddâd* adıyla yeniden yayımlamıştır (Beyrut 1410/1990).

Kaynaklarda adı geçen şu eserler de İbnü'l-Haddâd'a nisbet edilmektedir: *el-Müstenbat* (fi 'ilmi'l-e'ârîzi'l-mühmele 'inde'l-'Arab mimma taktazihi'd-devâ'iri'l-erba' mine'd-devâ'iri'l-hams elleti tenfekkû minhâ eş'ârü'l-'Arab), *Qaydû'l-evâbid ve saydû's-şevârid fi irâdi's-şevâz ve'r-red 'ale's-sezzâz, el-İmti'âz li'l-Halîl* (Halîl b. Ahmed'in aruza dair görüşleriyle mûsiki makamlarının mezedildiği eserde aynı zamanda Halîl'in aruz sistemini eleştiren Saîd b. Fethûn es-Sarakustî'ye de cevap verilmiştir).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Haddâd el-Vâdiâşî, *Şi'r* (der. ve nşr. Menâl Müneyzil), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. 5-29; a.mlf., *Divân* (nşr. Yûsuf Ali Tavîl), Beyrut 1410/1990, neşredenin girişi, s. 7-98; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Maṭṭaḥu'l-enfûs ve mesraḥu't-te'ennûs fi mûlehi ehli'l-Endelûs* (nşr. M. Ali Şevâbîke), Beyrut 1403/1983, s. 336-341; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre*, II, 691-729; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, Madrid 1886, s. 398-399; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 175; İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile li-Kitâbe-yi'l-Meşûl ve's-Şilâ* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Beyrut 1973, VI, 10; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, II, 266; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XVIII, 601-602; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, Kahire 1924, I, 384-386; Safedî, *el-Vâfi*, II, 86-87; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 283; İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâṭa*, II, 333-337; Makkarî, *Nefḥu't-tîb*, IV, 115; A. G. Palencia, *Historia de la literatura Arabigoespanola*, Madrid 1945, s. 90; E. G. Gómez, *Poemas Arabigoandaluces*, Madrid 1945, s. 35; A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946, s. 194-195; Henri Pérès, *La poésie andalouse en arabe classique au XIe siècle*, Paris 1953, s. 279-282; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîḥu medineti'l-Meriyeti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1969, s. 147; Muhammed Ahmed Ebû'l-Fazl, *Târîḥu'l-medineti'l-Meriyeye fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1981, s. 237; Ömer Ferruh, *Târîḥu'l-edeb*, IV, 665; Amelina Ramón Guerrero, "Poesia amorosa de Ibn al-Haddâd", *Miscelánea de Estudios Arabes y Herráicos*, XXVII-XXVIII-1, Granadi 1978-79, s. 197-204; Abdülazîz es-Sâverî, "Fâ'itü şî'ri İbni'l-Haddâd el-Endelüsî", *Mecelletü dirâsât Endelüsiyye*, sy. 5, Tunus 1411/1990-91, s. 58-70; H. Mones, "İbn al-Haddâd", *El²* (Ing.), III, 775-776; "İbn Haddâd", *DMBİ*, III, 339-340.

RAHMÎ ER

İBNÜ'L-HÂDİBE

(ابن الحاضبة)

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed
b. Abdilbâki ed-Dekkâk el-Bağdâdî
(ö. 489/1096)

Hadis âlimi.

430'lu (1038) yıllarda Bağdat'ta doğdu. Bağdatlı İsmâil Paşa onu Mâristânî nisbesiyle de zikretmektedir (*Hediyyetü'l-'ârifîn*, II, 77). Kızı Kerîme bint Ebû Bekir de muhaddisti. İlk hadis dersini 446'da (1054) Ebû Tâlib Ömer b. Muhammed b. Delv'den aldı. Tahsil için gittiği Bağdat, Kudüs ve Mekke başta Hatîb el-Bağdâdî ile Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed İbnü'n-Nakkûr olmak üzere Ebû Ca'fer Muhammed b. Müslime, Ebû Zekerîyyâ Abdurrahîm b. Ahmed el-Buhârî gibi âlimlerden ders aldı. Kur'an, hadis, fıkıh, siyer ve edebiyat tahsil etti; özellikle hadisle meşgul oldu. İmam ve hâfız diye anılmakla beraber orta derecede bir muhaddis olduğu, hadis öğrenme ve öğretme de ha çok yazıya güvendiği belirtilmektedir. İbn Nâsir es-Selâmî onun zabt bakımından kuvvetli olmadığını, hadis rivayetinde gereken ciddiyeti göstermediğini ileri sürmekte, İbn Hacer ise İbnü'l-Hâdibe gibi bir hadis hâfızı hakkındaki böyle bir iddiayı Zehebî'nin nakletmesini doğru bulmamaktadır (*Lisânü'l-Mizân*, V, 57). Genç sayılabilecek yaşta ölmesi sebebiyle fazla hadis rivayet edemediği, kendisinden Ebû Ali es-Sadeffî, İbnü'l-Kayserânî ve İbnü'l-Battî diye anılan Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülbâki gibi âlimlerin faydalandığı bilinmekte, kaynaklarda *el-Emâlî* adlı bir eseriyle bazı hadis cüzlerinden bahsedilmektedir. Hadis metinlerini hatasız okuyan, mütevazî, takvâ sahibi ve yardım sever bir kimse olarak tanınan İbnü'l-Hâdibe 2 Rebûlevvel 489'da (29 Şubat 1096) Bağdat'ta vefat etti. 466'da (1074) Bağdat'ta meydana gelen sel baskınında onun evinin yıkıldığı, eşyalarının ve kitaplarının kaybolduğu, ailesini geçindirebilmek için kitap istinsah etmek zorunda kaldığı ve o yıl *Şaḥîḥ-i Müslim*'i yedi defa yazdığı zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Silefi, *Mu'cemü's-sefer* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1414/1993, s. 289, 345; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 101; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, XVII, 226-230; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 260-261; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadis*, II, 415-417; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *Müstefâd min Zeyli Târîḥi Bağdâd* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 79-80; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1224-1227; a.mlf., *A'lâ-*